

NŐK AZ EGYETEMEN.*

„Jól meglássátok, mit cselekesztek ezekkel az emberekkel... mert ha emberektől vagyon a tanács és dolog, semmivé leszén, ha pedig Istentől vagyon, ti fel nem bonthatjátok.“

(Acta Apostolorum, 5.)

A nőkérdés, mely félszázaddal ez előtt egy eljövendő új társadalmi kialakulás legizgatóbb részletkérdése volt, a nők szabad tanulási és később politikai jogainak megadásával lát-szólag megoldást nyert, legfeljebb részleteiben kívánt módosítást és kiegészítést. Legújabbban mégis mint visszajáró probléma áll előttünk, mintha a mult minden tudományos vitája, melynek anyaga egy könyvtárt tölthetne meg, hiábavalóságba foszlanék abban a társadalmi helyzetben, melyet a megváltozott gazdasági viszonyok teremtettek.

Ebből az új szempontból ered Kornis Gyula egyetemi tanár rendkívül érdekes és értékes tanulmánya, mely a Napkelet 1925 januári és februári számában jelent meg. A tanulmány „higgadtan és tárgyilagosan“ kívánja megvitatni azt a problémát, amelynél az érdekek és tradíciók hatása nem egy kutató tekintetét homályosította el. S habár a cikk jellegje nyugtalanítóan hat és mintegy előre utal az alapfelfogásra, végeredményében nem befolyásolja annak objektívítását. Minket is ugyanaz a szempont vezérel — az igazság megállapításának vágya égető létkérdésünkben — s igyekszünk ideiglenes válaszunkat ugyanolyan objektív szellemben tartani, mint az eredeti tanulmány. Mert válaszunk most csak ideiglenes lehet, nem állván egyelőre rendelkezésünkre olyan tudományos anyag a saját szempontjaink mellett, mint amennyivel Kornis a saját véleményét támogatta. Ezért mostani, első-sorban reflektáló fejtegetéseink után is fenn kívánjuk tartani magunknak

azt a jogot, hogy mikor a megfelelő adatokat összegyűjtöttük, megegyez-szer felvehessük a megvitatás foná-lát.

Amint az első fejezetben a tanul-mány is elismeri, az „aránylag rö-vidmultú nőmozgalom eredményei tényleg hatalmasak“. Az ókorban és középkorban, egész a legújabb korig sem képzelhető el olyan társadalmi-lag és anyagilag független egzisten-cia, aminőket ma már minden nyugati államban százával és ezrével találhatunk. Az új kornak társadal-mat és kultúrát megváltoztató intui-ciója: az embernek, az egyén önállósá-gának felfedezése. Ez adta meg az első lökést a nő egyéni önállóságára is. Ennek az újkori kultúrának leg-magasabb csúcsán áll Kantnak az erkölcsi autonómiáról és az ethikai személy önértékűségéről szóló tanítá-sa. Az emberi személy méltóságá-nak, önértékének és öncélúságának logikai következménye a nők teljes egyenjogúsítására irányuló törek-vés, úgyhogy aki e vitán felül álló alaptétel ellenére sem adná meg nekik azokat a jogokat, melyek ebből logikusan folynak, az az igazsággal szembekegyel. Más kérdés azonban az, vajjon olyan helyzetben van-e egy társadalmi alakulás, hogy meg-adhassa a saját veszélyeztetése nél-kül ama jogokat. Ez a női önállóság kérdésének legújabb ütközőpontja.

Kornis Gyula tanulmánya „vid, de mindent átfogó történelmi ex-pozé után, mely igen pontosan álla-pítja meg az ügy hisztorikumát, leg-égetőbb formájában teszi fel a kér-dést: „Elérí-e a nők azt a célt, melyre a teljes tanulási szabadság útján törnek? Biztosítja-e ez ön-magában számukra a gazdasági ön-állóságot és megélhetést?“ S e kér-dés megoldásával mintegy választ akar adni a MEFHOSz és a MANSz kötelékébe tartozó női főiskolai hall-gatók kérvényére is, melyet 1923-ban a közoktatási miniszterhez adtak be s melyben főleg az egyedül maradt

* Válasz Kornis Gyula cikkére.

leányok sorsára hivatkozva, tehát megélhetési szempontból, kívánják az összes főiskolák megnyitását a nők számára. A tanulmány egy másik terjedelmesebb részében a női tanulmányok tudományos eredményével és értékével is foglalkozik, exakt lélektani alapon keresve megoldást arra a kérdésre, „megfelelnek-e a nők testének és lelkének tipikus sajátosságai azoknak az igényeknek, melyeket velük szemben ezek a (tudományos) pályák támasztanak?” A probléma tehát kettős: gazdasági és pszichikai, és éppen ez teszi a megoldást nehézé, mert bármelyik kérdésnek negatív külön bizonyítása nem dönti meg a másik érvényességét, mindkettőnek a negációja pedig gyakorlati életjogsultságot tagad meg; mert bármiképpen dönti el a pszichológiai vizsgálat a kérdést tudományosan, a gazdasági probléma még mindig fennmarad — életbevágóan és elkerülhetetlenül —, de még kevésbé tüntetjük el a problémát azzal, hogy ha a tudományos eredmény alapján a gazdasági megoldásnak még a kísérletét is megakadályozzuk; más szóval a kérdés megoldatlanságát csak élesebbé tesszük, mikor az egyik oldalról megállapítjuk, hogy a nő boldogulása „természetes”, vagyis a régi társadalmi keretben megszokott módon a gazdasági viszonyok miatt lehetetlenné vált, más oldalról pedig a tudomány erejével utasítjuk vissza, hogy boldogulását a saját maga belátása szerint keresesse. Mert ez végeredményben azt jelentené, hogy a nők egy óriási és mindig növekvő számának egyszerűen meg kell semmisülnie. De még ha ilyen radikális eszközökre nem gondolnak is a nők önállóságának ellenségei és mindenáron a férjhezmenetel ideális révét tartják a menekülésnek, elfeledkeznek arról, hogy a családi élet etikájának alapja a házastárs szabad megválasztása. De mivé lesz ez az etikai szempont, ha a középosztály leányai az alatt a kényszer alatt állanak, hogy választás nélkül férjhez kell menniük bárkihez, ha létfenntartásukat biztosítani akarják. Ehhez az etikai depravációhoz képest minden állítólagos hibája a nők tudományos foglalkozásának jelentéktelenné válik. És ezzel az etikai lemondással,

mely egyszermind szellemi értékek tönkretételét is jelentené, mégsem oldanák meg a fennmaradó százalék helyzetét.

Ezért mi — nem radikális feministák —, hanem részint olyanok, akik egy negyedszázad óta becsületesen kivettük részünket a nők szellemi munkájából, részint, akik hittel és bizalommal, becsületes törekvéssel igyekszünk ugyanarra, nem találjuk kielégítőnek férfítársainknak a negáció álláspontjára való helyezkedését és igazságtalannak tartjuk azt a felfogást, hogy mivel a férfiak sem tudnak a mai gazdasági viszonyok között elhelyezkedni, tehát a nők meg se próbálják az élni akarást, — hanem az igazságos verseny álláspontját vagyunk kénytelenek védeni. A „természetes” élni akarásnak a jogát a női nemnél csak gyengíthetné, ha csakugyan bebizonyosodnék, hogy „a nő testi és lelki alkatának természete” nem engedheti meg neki, hogy a férfítársadalomban az otthonán kívül életet keressen. Csak gyengíthetné, mert az emberiség fele akkor is joggal követelhetné, hogy a férfiak által vezetett emberiség igyekezzék olyan társadalmi megújulásra, mely az életet női felének is lehetővé teszi; ha pedig erre nem képes, akkor engedje meg nekik a boldogulást a maguk módja szerint és olyan keretek között, mely a mai általános társadalmi formát nem robbantja szét.

De vajjon csakugyan nem felel meg a női test és lélek azoknak a követelményeknek, melyek a tudományos foglalkozással és speciálisan az egyetemi tanulással járnak? Korris tanulmánya óriási és rendszeres tudományos anyagot tár elénk a kérdés megvilágítására. Ennélfogva nemcsak objektív érdeklődés vezet, hanem kötelességünk is, hogy részletesebben foglalkozzunk vele. „Milyen a női lélek természete? Ha a pszichikai kérdésre feleltünk, már könnyebb annak a szociálpolitikai problémának a kérdőjelét is kiegyenesíteni, hogy alkalmasak-e a nők egyáltalában a tudományos pályákra, s ha igen, milyenek lehetnek ezek a pályák?” „Kívánatos-e a közönség érdekében, hogy orvosok, bírák, közgazdasági tisztviselők, mérnökök legyenek?” Még mielőtt hozzászólnánk a tanulmány érdemi ré-

széhez, mindenekelőtt ki kell emelnünk azt az előkelő hangot és objektivitást, mellyel ezt a nehéz kérdést Kornis Gyula tárgyalja és módszerének azt az elfogulatlanságát, hogy a hazai ervetemeken szerzett, esetlegesen még saját felfogását támogató tapasztalatokat is háttérbe szorítja, mivel ezek természetesen sem anciennitás, sem terjedelem tekintetében nem vetekedhetnek a nyugati nemzetekével; talán éppen ezért veszi az általuk végzett kutatásokat tárgyalásai alapjául, illetve használja Heymans, A. Wisse és Ernst Bumm nagyszabású munkáit kísérlet-pszichológiai, statisztikai adattárul, hogy saját kutatásait támogassa vagy megvilágítsa. Ezzel az eljárással személytelenné válik a kontroverzia s a tudós az olvasókkal mindjárt ellenőriztetheti ítéleteit és végső tételeit.

Ezek a tételek azonban a tudományos pályákra törekvő nőkre nézve éppen nem kedvezők, mert száz udvarias szónak is egy a vége: bizonyos kompenzációs vizsgázzal enyhített tagadó választ kapnak törekvéseikre.

Természetesen, hogy egy ilyen komoly, tudományosan megalapozott tanulmányra érdemlegesen reflektálni lehessen, újabb, esetleg másirányú kutatásokra volna szükség és pedig olyan irányúakra, melyek a tanulmányban idézett adatokat kiegészítenék. Helyénvaló volna például Ernst Bumm adataihoz pótlólag egy, a nők tudományos munkásságáról beszámoló bibliográfia, érdekes volna a női tudományos műveket módszer szempontjából vizsgálat alá venni, összehasonlítva a férfiaknak hasonló jellegű és méretű munkáival, viszonylagos értékeiket megállapítani. Az egyetemi eredmények megbírálásánál az meg éppen nehézséget okoz, hogy a doktori értekezések — melyek bizony nemcsak a nőknek, hanem a legtöbb férfinak is első és utolsó tudományos munkái — hazánkban szinte hozzáférhetlenné váltak, mert egyszerűen általában csak a bölcsészettudományi értekezések kinyomatása volt kötelező a háború előtt is — ellentétben a nyugati külfölddel —, másrészt meg 1917 óta gazdasági okoknál fogva még ettől is eltekintettek. A publicitásnak ez a teljes

hiánya bizonyos deteriorizálódást idézett elő, mert nem bontakozhatik ki a maga teljességében a tudományos törekvés és nem is kaphatunk a teljességekről tiszta képet. Ilyen irányú kutatás azt a terrenumot vizsgálótaná meg, amelyet a nyugati kutatók homályban hagytak és ezzel a kutatással, a túlságosan aláhúzott gyakorlati szemponttal szemben, a tisztán kulturális, benső értékek fokozhatósága lehetőségének kérdése dőlne el.

Ezzel a megjegyzéssel már jeleztük azt a bizonyos szilárd pontot, mellyel a kontroverzia alapjait akarjuk kiemelni. Bármennyire el kell ismernünk a pszichológiai és statisztikai adatok helyességét (az auto-enquêté adatainak helyességére vonatkozólag bizonyos kételyeink vannak), úgy véljük, hogy a probléma felállítása nem elég világos. Azt tartjuk ugyanis, hogy a társadalmi fejlődés mai stádiumában, az individuális fejlődést talán túlzóan is hajszoló korunkban, egyoldalúság a kérdés állandóan praktikus megvilágítása. Mert *nemcsak* az a kérdés, vajjon kívánatos-e a közösség szempontjából, hogy a nők bírák, orvosok, ügyvédek stb. lehessenek, hanem az, kívánatos-e a nők szempontjából, hogy megszerezhessék azt a tudást, mellyel ezek a hivatások járnak; vagyis, hogy ártalmas-e a köz szempontjából, ha a nők, függetlenül a pályákra való alkalmasságtól, tudást szereznek? Sőt azt is kérdezhetjük: vajjon azért, ha a nők minden tudományos szak tanulmányozására szabadságot kapnak, nem nyer-e a közösség a kultúra szempontjából? Nyilvánvaló, hogy az itt szereplő kutatókat erősen befolyásolták a tisztán gazdasági tényezők s a praemisszáknak ebből a szemszögből való kiválogatása a logikai konkluziót természetesen módosította, minék következtében az elvi kérdés túlságosan áttérlelődött az expediency, a célszerűség területére. Ezért már most is, jelzett adatgyűjtésünket megelőzően, azt a konkluziót, hogy a nőket *elvilleg* ne bocsássák az összes egyetemi szakokra, jogosulatlannak nyilvánítjuk még akkor is, ha elfogadjuk a tudományos pályákon való működésük alsóbbrendűségét.

Az a tendencia, hogy ezt a problé-

mát úgyszólván teljesen gazdasági terere tereljük, a mai viszonyok között érhető, különösen agrárállammá süllyesztett hazánkban, ahol az intellektuális munkára képesített egyéneknek mind nehezebbé válik az elhelyezkedés. De ez nem ad jogot arra a téves konkluzióra, hogy az intellektuális túlprodukción a nők rovására kell korlátozni, kiknek a természet más feladatot utalt ki. Holott éppen azért, mert a gazdasági viszonyok miatt nem élhet a nő természetes hivatásának, még nagyobb igazságtalanság ezeket a nőket természetes hivatásukon kívül még minden más hivatástól is megfosztani. Ezért azt tartjuk, hogy elvileg biztosítani kell a nőknek a teljes tanszabadságot az egyetemen; azonban a gazdasági helyzetnek, a nő pszichikai és fizikai képességeinek megfelelően bizonyos korlátozó intézkedések szükségét ma még elismerjük, hogy a nők egyetemre ösztönését határok közé szorítsák. Célszerűnek mutatkoznék pl. a Liebermann tanár által ajánlott 22 éves korhatár, mert ez a nőnek nemcsak teljes fizikai kifejlődését és ezzel együtt nagyobb munkabírását is biztosítaná, hanem kiküszöbölné első sorban azokat, akik csupán szórakozásból mennek az egyetemre, a hiú nőket, akik nem akarnák éveik számát elárulni s azokat, akik addig férjhez mentek és nem elég erős a tudomány szeretettel bennük, hogy emellett is tovább akarjanak tanulni. Ezzel szemben azok, akik a korhatár következtében a négyesztendő s probáción átmentek — már pedig tagadhatatlan, hogy ez az idő a komoly törekvésűek számára igazi megpróbáltatás lenne —, garanciát nyújtanának arra nézve, hogy öntudatos akarás és céltudatos kitarítás viszik az egyetemre. A korhatár mindenesetre hathatósabb eszköz volna, mint a praematurasághoz kötni a rendes hallgatói minősítést. Tagadhatatlan, hogy a női proletáriátus kialakulása az intellektuálisak körében nemi vonatkozásainál fogva talán még veszedelmesebb, mint a férfi szellemi proletáriátus, de viszont az a tény, hogy a súlyos gazdasági viszonyok következtében ilyen női proletáriátus kialakulása nem az egyetemet végzett nők körében kezdődött meg, arra utal, vaj-

jon nem volna-e éppen fegyvelmező erő, ha a nők szellemi elfoglaltságukban kereshetnének vigaszt és támaszt a élet nyomorúságai között.

Az egyetem olyan felelősségének hangsúlyozását, mint a tanulmány mondja, hogy a diplomával ellátottak további sorsáról gondoskodnia kell, nem egészen helyeselhetjük. Az egyetemek — azt hisszük — régi hivatásának minden módosulása mellett sem az a feladata, hogy garantálja a diplomát szerzetek elhelyezését, hanem az, hogy a tudományos oktatáson kívül arról is gondoskodjék, hogy diplomát érdemtelennek nem juttat; továbbá (ha már olyan aggályosnak látszik a nők térhódítása), hogy azt a szelekciót, amely a nőmozgalom elején még úgyszólván magától ment végbe, öntudatosan folytassa, az oda nem valókat távolítsa, ami végre is a vizsgálatok és a szemináriumok révén módjában is van. Ennek a tevékenységnek a gyakorlása biztosíthatná azt is, hogy a venia legendi megadása esetén sem kellene attól félni, „hogy az eddigi elv áttörése kelletnél szélesebb körben nyitja meg a jogosulatlan ambíciók zsilipjeit s erről az oldalról ütné fel fejét az igazságtalanság“. Mindenesetre igazságtalanság volna olyan okok miatt, melyekről a nők végre is nem tehetnek, a rátermetteket, még ha kevesen volnának is, ilyen szép, küzdésre érdemes céltől megfosztani.

Miután azt a sarkalatos tételt, melyben a tanulmány felfogásától eltérünk, megvilágítottuk, néhány tévesnek látszó nézetre óhajtánánk rámutatni; leegyszerűsőbbnek és leginkább áttekinthetőnek tartjuk, ha a cikk menetét követve ragadjuk ki az egyes ütközéspontokat, de nem vizsgálhatjuk az idézett tudósok munkáit és állításait kritikailag, habár azokban is vannak ellentmondások. Valamennyi megegyezik annak a megállapításában, hogy a nő érzelmi jellege dominál pszichikai életében — amit mindannyian egyformán elismerünk; de nem következtés, hogy ez akadály a tudományos munkásságban, sőt kérdés, hogy nem egy speciális erőt jelent-e, egy új mozzanatot, melyet a nő a tudományos kutatásnak megadhat, ha függetlenül tudja magát a férfi által megállapított tudományos módsze-

rektól. Ribot: Psychologie des sentiments című művében sok érdekes adatot tár fel az affektív emlékezetre, az intellektuális érzelmre vonatkozóan s a Logique des sentiments fejtegetései sem mondanak ellent az említett gondolatnak. Szerinte is igaz az a Platontól felállított tétel, hogy minden tudomány kezdete a kíváncsiság affektív lelkiállapotából ered, ezt pedig éppen a férfiak szokták speciális női tulajdonságnak tartani, mely ha mindennapi felületes jellegében értéktelen is, éppen olyan fontos érzelmi faktor, ha komoly tudományos kutatási vágygá válik. Ezért is tévedésnek tartjuk azt az állítást, hogy a férfiban valóban a tisztá tárgyi érdeklődés a tudományos kérdések iránt. Nézetünk és tapasztalatunk szerint a nőknél talán túlságosan is nagy a mohóság — különösen pályájuk kezdetén — a tudományok valószínűségűs habzsolására s inkább ebben az irányban vékeznek. Innen ered az is, hogy a választott tanulmányi cél a nőnél bizonytalanabb, mert szeretne egyszerre mindent felölelni, mert minden iránt érdeklődik. A libido sciendi különben a férfiaknál sem minden szakon egyforma, a jogászoknál például, akik pedig az egyetemi polgárok zömét teszik, elég kevés. Amit a nő emocionalitásáról s ennek hatásáról a női intellektusra feltártak, nagyon érdekes, még ha sok tekintetben nem fogadható is el, mint például, hogy a tisztá gondolkozást kísérő logikai érzelmek kisebb jelentőségűek lennének a nőnél, mint az átlagos férfi életében. Viszont teljesen igaz az, hogy a nők fényesebb vizsgaeredményei a női tudást a valónál gyakrabban kedvezőbb színben tüntetik fel, úgyhogy ezen az alapon nem szabad összehasonlítást végezni.

A gondolkodás és intelligencia című fejezetben bizonyos fenntartással el kell fogadnunk azt, amit a férfi produktívabb szellemi képességéről felállítanak. Azonban kérdés, hogy igazságos-e, ha az alig egy félszázad óta tudományos pályákra engedett nőknek a tevékenységét egyszerűen összehasonlítjuk a férfi-produktivitással, melynek több ezer éves hagyománya van. A renaissance sem döntő érv ez ellen, mert az egyenlő tudományos nevelés fér-

fiak és nők között akkor csak egy kis válogatotott osztály egyéneire vonatkozott és a nőnél ennek nem is volt tudományos végcélja, csak társadalmi kulturális célja.

A statisztikai adatok között nagyon nélkülözünk az adatokat arra nézve, hogy a nők és férfiak hány százaléka folytat tudományos működést az egyetem elvégzése után. Pedig itt nagyon fontosak volnának a pontos adatok. Mert ha a nők a férfiakhoz képest csak egy tizedrészt arányában tudják is ezt a tehetséget és érdeklődést bizonyítani, akkor már ebből a szempontból is érdemes megadni a nőknek, mint a tudomány munkásainak, a tanulási szabadságot. De tegyük fel, hogy még ez az arány sem volna meg, abban az esetben is fennáll az az említett igazságtalanság, mellyel életfenntartási lehetőségeknek és szubjektív szellemi érdeklődésüknek gátat vetünk. És ha semmi más kiválósága nem volna a nőknek a tanulásban, mint a köteleességtudás, azt hisszük, ilyen fontos etikai momentum lenézése éppen ma nem nagyon jogosult volna még férfi szempontból sem, mert minden ethikai erő egyszerűen hatóerő is és ennek a női befolyásnak az érvényesülése semmi esetre sem válnék kárára a fiataloknak.

A női intellektus ellen felhozott megfigyelések között egyáltalában nem fogadhatjuk el Heymansnak azt az állítást, hogy az absztrakció, a fogalmi elemzés a nőnek belsőleg ellenére van s hogy „ugyanígy állnak a nők a tudományos analízissel szemben is... az egészhez, a szemléletes konkrét teljességéhez vonzódnak, mert ez érzelmeiket jobban leköti“. Szerintünk éppen az analízis a par excellence női intellektuális tevékenység, szinte a túlzásig menő analízis, melybe könnyen belevész az egész. S hogy ez tényleg így van, arra nézve magából a tanulmányból meritjük a támogató adatokat: a 164. lapon a nők szépirodalmi tevékenységéről szólva ezeket olvassuk: Az irodalom terén a női géniusz a levélben nyilvánul meg, „mely nem lép fel nagyobb logikai szerkesztő igénnyel“ s a regény terén is a nők „nem a nagyszabású kompozíció erejében, hanem a részletekben való elmélyedésben,

a rendkívül finoman árnyalt lelki beleérzésekben, az érzelmi élet apró fodorzásainak szubtilis rajzában tűnnek ki"; s a „Lagerlöf regényeinek ereje nem a felépítésben van, hanem a szubjektív éleslátásban, az egymástól annyira elütő lelkekbe való finom és biztos behelyezkedésében". Mi más pedig a részletekbe való belemélyedés, a finoman árnyalt lelki beleérzés mint finom, legfinomabb analízis és pedig az alkotás tárgyával szemben minden szubjektivitás mellett megőrzött tárgyilagossággal? Már pedig ha a női művészi alkotás éppen az analízis terén terem nagyot, mivel tudjuk, hogy a művészi produkció részben a közönséges pszichikai funkciók fokozott tevékenysége, mely gátlás nélkül érvényesül, akkor az is világos, hogy az analízis a női intellektusnak sajátlagos logikai tevékenysége. Sőt azt állíthatjuk, hogy szinte túltengő tevékenysége, mely a szintézis rovására megy; ettől a logikai művelettől, erre való kevesebb tehetsége miatt csakugyan idegenkedik a nő. De vajjon a férfiaknak is nemcsak a legkiválóbbjai alkalmasak-e rá? A nőt éppen analitikai tehetsége képecsíti a finomabb részletmunkára a tudományokban, míg a nagy systematizálás, éppen úgy mint a monumentális művészi kompozíció, a férfi területe — ha zseniális.

Nem mellőzhetjük a nők logikátlanóságáról elmondottakat sem. „A nők azért tűnnek fel sokszor logikátlanok, mert erősebb emocionalitásuk már eleve — még a következtetés előtt, tudattalanul — a praemisszák között szelekiót végez: Egyeseket kizár vagy igazoló erejükben megbénít, másokat meg logikai értékükben túlbecsül és a tudat előterébe állít. Így a következtetésben a gondolati előzményeknek csak egy része érvényesül, egyoldalúan.“ De vajjon a következtetésnek ez a módja minden gondolkodási típus, nincsen-e meg a férfiaknál is? Hiszen a politikai működés — emeljük ki ebből főleg a külpolitikait, melyből az egész világon ki vannak zárva a nők s mely kizárólag a férfilogika alapján épül fel — nem az egész vonalon éppen a fentemlített vonásokat mutatja? Vegyük csak az angolok háborús irodalmát, a hig-

gadt, a *facts* és *evidencere* támaszkodó angolokét, és meg fogjuk látni, hogy a legpontosabban megfelel a fenti leírásnak, akár az oxfordi egyetemi tanárok iratait tekintjük, akár az internationalizmusáról híres Prof. Gilbert-Murray-t, Lord E. Grey-t, Curzon-t, Lloyd George-ot, vagy Parmoor-t; szakszerűen éppen ők művelték a fentjelzett szelekiót, mely lehetségessé teszi, hogy kiküszöböljék az ellentmondó, de tudattalanul mellőzött praemisszák-ból származó gátló érzéseket s teljes összpontosított erejükkel törhesse- nek céljukra; ennek eredményei vezettek a jog és igazság nevében a párizskörnyéki úgynevezett békékre. Vajjon a nemzetek szövetségének nemcsak Covenantja, hanem cselekedetei is nem azon az elven alapulnak, hogy quod licet Jovi, non licet bovi? Egyszóval mindenütt a szigorú logika látszatával dolgozva, *válogatnak* a praemisszák között. Különböztetést a tény maga Kornis is elismeri befejező soraiiban: „A világnézleti problémák eldőlésében nem a valóság tényei döntenek elsősorban, hanem az értékek hierarchiájáról táplált meggyőződésünk, mely a lélek irracionális talajából fakad. Éppen azért a különböző értékebecslések ritkán hozhatók közös nevezőkre, ritkán vetíthetők az ész közös logikai síkjára. E téren a pro és kontra érveket eleve színezi, kisebb vagy nagyobb erővel ruhazza fel az egyén szemében a maga alapvető értékelése, mely főképp az érzelmekből táplálkozik“. De hozzá kell még ehhez tennünk, hogy éppen mert világnézletből erednek, nemcsak a nagy művészi kompozíciók jönnek létre ilyen praemissza szelekió útján, hanem a nagy filozófiai rendszerek is — tehát a férfi intellektus tevékenységének legnagyobb alkotásai. És hogy ezekben a nagy filozófiai rendszerekben milyen szerepet játszik az érzelmi tudattalan alapvetés, az világosan mutatkozik a pesszimista és optimista filozófiai rendszerekben.

Igen finoman jellemzi a tanulmány a intuiciót, mint tipikusan női szellemi tulajdonságot. Ellenben nem fogadhatjuk el mint érvt Ernst Bumm megállapítását, hogy „minél nőiesebb egy leány természete, annál felületesebb és belsőleg kevésbbé

feldolgozott marad nála a tanult ismeretanyag. — mert a nőiség meghatározása — engedjük meg nekünk is viszont azt a kifejezést — a ierfilogika, vagyis a férfi érzelmei szerint a praemissza szelekció által vezetett logika következtetésén alapzik. Mert hogyan határozzuk meg a „nőiest”? Vajjon a hiú, tudatlan, kényeskedő, tetszelgő baba a nőiesebb, vagy a szépségére öntudatos, külsejét művésziileg érvényesítő mondaine, vagy a sokgyermekű, kötelességtudó, határozott, intuitive intelligens asszony, aki vezetője házának és ha özvegyen marad együtt tartja otthonát, felneveli gyermekeit — jobban, mintha a férfi marad özvegyen. Már pedig éppen az utóbbi fajtaból kerülnek ki azok a nők, akik megfelelő egyetemi hallgatók lesznek, ha nem lettek is anyák. A nőies szóval való visszaélés egyike a legszerencsétlenebb elhomályosító előítéleteknek az egész kérdésben. De még ha itt is engedünk a ierfilogika meghatározásának a „nőiest” illetőleg azt is el kell ismernünk, hogy végre is a nők nem tehetnek róla, hogy a természet nemcsak „minél nőiesebb” nőket hoz létre, hanem kevésbé nőieseket is, akiknek teljes értéktelenségét a társadalomban még sem lehetett megállapítani. Sőt, úgy látszik, hogy általánosságban a nőies típus nagy változáson megy át éppen ma; mintha erősödnek a nemek kiegyenlítődése, és akár jónak, akár szerencsétlenségnek tartjuk is ezt, szinte korunk egy szimptomájává válik, még külsőségeiben is. A humanitás eszménye eddig a két nem erényeiből együttesen tevődött össze, most talán az egyénben magában próbál ez a szintézis létrejönni.

Áttérve a különböző pályákon működő nőket kritizáló részre, a tanárnő fejezetben állítottakra nézve teljesen igaz, hogy sok nő van állás nélkül — csak annyi mint férfi — és habár így a tanári pálya nem enyhíti teljesen a középosztály leányainak létért való küzdelmét, a kimaradtakat mégis segíti abban, hogy nyomorúságukban legalább szellemileg el ne süllyedjenek és lelki támaszt ad etikájuk megőrzésére. Hogy a nőtanárok közül olyan kevesen folytatják az elméleti tudományos munkát, ha eltávoznak az egyetemről, annak okát nem annyira a női

intelligencia másfajta érdeklődési irányában kell keresni, — melyet, mivel a tudományok iránt nem elég mély érdeklődéssel jár, inferioritásnak érezünk, — hanem inkább abban, hogy a tanárnőnek akár férjhez megy, akár nem — nagyobb mértékben kell gondoskodnia otthonáról, mint a férfinak. Ez már tipikusan női átok, hogy az igazán független garzon életét hónapos szobában, korcsmában való étkezéssel a nő nem bírja. Itt az inferioritás már szembeszökő. És ezért inkább megbocsátható a nőknek, ha doktori értekezésük utolsó tudományos működésük is marad, mint a férfitanárnak; mert a legtöbb esetben a férfinál is ugyanez az eset áll fenn, pedig neki nem kell gyermekápolással, háziasszonykodással bajlódni, melyek a mai körülmények között lehetlenné teszik a huzamosabb ideig tartó koncentrációt.

Az orvosnőkre kimondott ítéletet ma még nem fellebbezhetjük meg, mert nincsenek pontos adataink. De nagyon kérdésesnek kell tartanunk azt a, már az első részben felemlített állítást, — még ha orvosprofesszorok állítása is, — hogy nálunk húsz év alatt egy hallgató sem vált kiváló orvossá, mert ha nincsenek is női orvosaink között rendkívüli tehetségek, de vannak lelkiismeretes és képzett egyének, akiknek az orvosi szakirodalomban is van nevük: az a tény, hogy a klinikákon orvos-tanárok is alkalmazták őket — a létszámapasztás előtt, — szintén elene mond teljes jelentéktelenségüknek. Náluk is, mint minden női pályán, a férjhezmenetel megnehezíti tudományos helyzetüket, ha kellő vagyonnal nem rendelkeznek. A priori megtagadni tőlük e pályára való alkalmasságot azon a címen, hogy nincs gyors elhatározási képességük, szintén elhamarkodott állítás: a férfiak nem veszik tekintetbe ennél a kérdésnél, hogy a nő érzi, mennyivel kegyetlenebb kritikának van a tudományos pályán kitéve, mint férfi kollegája, s ha ő követ el valamilyen emberien érthető orvosi hibát, azt neki sohasem bocsátják meg, mint a férfiorvosnak: természetes, hogy ez a tudat gátlóan hat elhatározóképeségére. Az a tény, pedig, hogy a nők nem mennek szülesszeti szakra, vagy nem érvényesül-

nek ott jobban, ugyanannak tulajdonítható, mint amiért nem mennek a nagy sebészetre: mindkettőhöz fizikai erő kell, még a férfiaknál is. Eppen itt láthatjuk világosan, hogy a szelekció, ahol csakugyan természeti adottságon alapul, magától, minden numerus clausus nélkül is működik. Az orvosnőnek igazi házája Anglia és Amerika, hol meg is becsülik őket. Angliában csak a minap nevezték ki Dr. Mary Lucas Keene-t a London University Royal Free Hospital, School of Medicine-n az anatómia tanárává, ahol már öt év óta működött az anatomical department vezetőjeként; ugyancsak ott már évek óta nő a fiziológia tanára is: Dr. Winifred Cullis.

Ha tehát a nő mint orvos a tapasztalat szerint megfelel hivatásának és emberi életet bízhatnak tudására, azt hisszük éppen olyan kevéssé veszedelmes a jogi pályára bocsátani őket. Semmiesetre sem féltenénk a bírói kart a nők szervilitásától s nem látjuk igazolttnak az erre a pályára való inhaerens képzetelenséget. Az elutasító álláspontot, mint már fentebb említettük, a gazdasági tényezők miatt túlbecsült premisszákat eredményezték. Angliában ezen a pályán is szívesen engedik a nőket érvényesülni: a múlt évben nevezték ki Mrs Barbara Wootton-t a Treasury Department adószakértőjévé; előzőleg, illetve undergraduate korában a Girton College-ban az Economic Trade Department előadója volt.

Ha a mérnöki pálya túlságosan fárasztó, akkor úgy is el fognak maradni a nők a természetes szelekció alapján, mint ahogy a nagy sebészettől elmaradtak. Az elvi szabadság mellett itt is lehetne a gazdasági tényezők hatása alatt bizonyos ideiglenes korlátozásokat felállítani velük szemben.

Hogy a nők kizárását az egyetemi katedráról igazságtalannak tartjuk, erről már szólottunk; és annál igazságtalانبott ott, ahol ugyanolyan tanulási feltételek és tudományos működés mellett a férfit elfogadják. Bizonyos, hogy az ilyen igazságtalanság megszüntetése után a tudományok szisztematikusan feldolgozására is több nő vállalkoznék, mert tagadhatatlan, hogy nemcsak a nőknél, hanem a leg-

több átlagembernél, még a legneme-sebb tevékenység gyakorlása is rá-szorul bizonyos külső stimulusra. A nők egyetemi tanársága megszűn-tetné azt az anomáliát is, hogy a vizsgákon egyes férfitanárok a nő iránti udvariasságból alacsonyabb követeléssel lépnek fel vele szemben. A női egyetemi tanár, aki egész életében olyan önfeláldozóan élt a tudományban, hogy erre az állásra el-juthatott, igazságosabb és szigorúbb bírója lenne a felületeseknek és a vizsgákon erős mérséklője a bájos és kedves tudatlanok elfogadásá-nak a férfitanár részéről; mert meg kell vallani, hogy míg a legtöbb férfi „antifeminista”, gyakorlatilag nem mindig hasonló szigorú cenzor.

A tanulmány befejező része aggo-dalommal említi, hogy „az egyetemi női probléma igazi nehézségei a gyakorlati élet pályákon levő családások-ban és szenvedésekben vannak”. (181. l.) Ennek a problémának a meg-csúldását már csakugyan a nőkre kell rábízni, akik eléggé tisztában van-nak azzal, hogy minden élet pályán érik családások és szenvedések. Min-denben oszтанunk kell azonban Ernst Bumm nézetét, hogy a házasság a hivatás gyakorlására nem kedvező, azonfelül, hogy a hivatás és ház-as-élet együttvéve óriási terhet ró a nőre. Ezeknek a nehézségeknek azon-ban főleg a gazdasági körülmények az okai. Az olyan nő, akinek va-gyona van, akár végzett egyetemét, akár nem, — akár férjezett, akár ön-álló, könnyebben él, mint akinek a megélhetése a hivatásától függ és amaz sokkal könnyebben össze tudja majd egyeztetni a tudományos fog-lalkozást a családi élettel is. Mivel a háború után sokkal több nő esett el természetes családi hivatásától, éppen azért még kevésbé szabad tanulmá-nyaiban korlátozni. Különben is a házasság ma már világszerte koránt-sem a női élet beteljesedése, különö-sen pedig nem az többé az anyaság. Csakhogy ez a tendencia nem annyira a dolgozó, vagy a hivatásokban, tudományokban szerenlő nőknél nyil-vánul meg elsősorban, hanem inkább a léha mondaine-eknél, tehát az in-tellektuális vagy pályán levő nőktől legtávolabb eső osztályban. Az 1913-i feminista kongresszuson nagyon sok angol és amerikai graduált, pá-lyán működő nő volt Budapesten. kik lecture-jeik mellett a nyárspol-

gáriás családayának típusai voltak. Inkább az várható, hogy az individualizmus felé fejlődő általános tendenciák miatt kivesszőfélben levő fajfenntartási ösztönt a nőnél, az igazi magas műveltségű nők fogják feléleszteni tudatosan és kötelesség-érzetből.

Az amerikai élet, melyet rendszeren úgy tekintettünk, mint a mi kontinensünk életének előfutárját — legalább is a háborúig terjedő tapasztalatok alapján —, azt mutatta, hogy igazán intelligens, művelt, tanult amerikai csak a nő volt. A férfiakban teljesen hiányzott a libido sciendi és minden tudományos érdeklődés; mármint feltételezhető-e az, hogy ezért kizárják a férfiakat az egyetemről? Nem inkább az a helyes következtetés, hogy a pénzhaszában minden ideális érdeklődést elvesztett férfiakat még erősebben csábítsák a tudományos iskolákba, mint ahogy az a Graduate School-ok révén meg is történt? De az amerikai példa mindenestre azt mutatja, hogy igazi szabad verseny mellett az átlag női intelligencia megállja a helyét az átlag férfié mellett — már pedig nem a zsenikkel, hanem az átlaggal kell a társadalomnak számolni —, sőt felül is mulhatja azt.

Végeredményében egyetértünk a tanulmánnyal abban is, hogy a nőkérdés valóban nemcsak gazdasági, sőt nem is csak női probléma, hanem világnézleti kérdés, de nem látjuk benne azokat az ellentéteket, amelyeket a tanulmány állított fel. Mert a nők egyetemi tanulási szabadsága nem áll ellentétben a családi élet, a nemzeti szolidaritás és a faj egészségének biztosításával; ha vannak is nehézségek a családi élet tekintetében, ez nem az elv

igazsága ellen szól, hanem mai életünk rendezetlenségéből következik. És az említett ideálok hanyatlása, nézetünk szerint nem a nők tudományos nevelésével kapcsolatos, hanem végtelenül összetett folyamat eredménye; sőt ellenkezőleg, egyik legfőbb akadálya lehetne a hanyatlásnak a nők minél komolyabb tudományos nevelése, még azoknál is, akik semmiféle tudományos pályára nem készülnek. Azt sem érezzük, hogy az említett ideálokkal szemben a nőkérdés terén csak az egyén absztrakt gazdasági joga nyilvánul meg, mert ma már ez a kérdés nem az egyesek megélhetési kérdése csak, hanem egy évszázad óta folyamatosan levő társadalmi átalakulás következménye, melyben az egész női nem helyzetét nemcsak gazdasági szempontból kell meghatározni; a nők részére megadott egyetemi szabadság csak részletkérdése ennek a problémának. Maga a nőkérdés azonban a kultúra szempontjából csakugyan fontos értékkérdés is: van-e az emberiség felének olyan értéke, még a férfi magasabbrendűségét feltételezve is, melynek alapján a férftól független életjogosultságot kívánhat, hogy saját értékét a társadalom kultúrája javára saját belátása szerint érvényesíthesse, annak a társadalomnak a kereteiben és törvényeinek megfelelően, melyben a saját választásán kívül született. És nem következés, hogy ez a kultúra, mely egy új világnézleti alapon a nő ilyen irányú hozzájárulásával jön létre, a régebbinél értéktelenebb lesz, csak más színezetű, esetleg más jellegű, de végre is ez a fejlődés útja.

*Czeke Marianne.
Ritoók Emma.*